

Савелій С. Аптекарь, Олександр В. Манжура
**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ОБСЛУГОВУЮЧІ КООПЕРАТИВИ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті визначено сутність і систематизовано ознаки класифікації сільських обслуговуючих кооперативів за видами і спеціалізацією. Показано значення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для переорієнтації аграрного виробництва на ринкові засади. Зроблено висновки про посилення маркетингової складової діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і визначено її форми. На прикладі Полтавської області доведено високу ефективність функціонування такої кооперативної форми як територіальний багатofункціональний обслуговуючий кооператив.

Ключові слова: сільськогосподарський кооператив; обслуговуючий кооператив; сільськогосподарський ринок.

Літ. 14.

Савелій С. Аптекарь, Александр В. Манжура
**СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ОБСЛУЖИВАЮЩИЕ
КООПЕРАТИВЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

В статье определена сущность и систематизированы признаки классификации сельских обслуживающих кооперативов по видам и специализации. Показано значение сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов для переориентации аграрного производства на рыночные принципы. Сделан вывод об усилении маркетинговой составляющей деятельности сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов и определены ее формы. На примере Полтавской области доказана высокая эффективность функционирования такой кооперативной формы как территориальный многофункциональный обслуживающий кооператив.

Ключевые слова: сельскохозяйственный кооператив; обслуживающий кооператив; сельскохозяйственный рынок.

Savelyi S. Aptekar¹, Oleksandr V. Manzhura²
**AGRICULTURAL SERVICING COOPERATIVES:
PROBLEMS AND PROSPECTS**

The essence of rural servicing cooperatives is determined and their classification by types and specialization is presented. The value of agricultural servicing cooperatives is shown for readjustment of agrarian production to market environment. The conclusion about the need to strengthen the marketing component in agricultural servicing cooperatives activities is made and its forms are determined. On the example of the Poltava region high efficiency of such cooperatives functioning as territorial multifunction service cooperatives has been proved.

Keywords: agricultural cooperative; servicing cooperative; agricultural market.

Постановка проблеми. В історичному плані розвиток сільськогосподарської кооперації характеризується переходом від простих організаційних форм до більш складних [3]. Протягом останнього часу в багатьох країнах кооперація все більше проникає у сфери переробки сільськогосподарської продукції, її збуту, постачання матеріально-технічних засобів членам кооперативів, обслуговування та надання господарсько-виробничих послуг.

¹ Mykhailo Tugan-Baranovskiy Donetsk National University of Economics and Trade, Ukraine.

² Poltava Cooperative College, Ukraine.

Сучасний стан регіональних аграрних ринків України потребує реформування, наповнення новими перспективними елементами. У цьому контексті кооперативні структури мають значний потенціал розвитку, забезпечуючи взаємну зацікавленість суб'єктів інфраструктури та її користувачів, насамперед, селянських кооперативів та господарств, фермерів, сільськогосподарських підприємств. Поширення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації має важливу структуроутворюючу місію, що сприятиме системності функціонування аграрного сектору економіки. Проте її розвиток стримується недостатнім розвитком матеріально-технічної бази та інфраструктури аграрних ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що дослідженню діяльності сільськогосподарських кооперативів присвячено праці багатьох науковців, серед яких І.М. Величко [2], А.М. Волик [3], В.А. Єфанов [5], Л.М. Климюк [6], О.О. Комліченко [7], Д.Г. Легеза [8], О.В. Макушок [9], О.М. Могильний [10], В.С. Муковіз [11], Н.Ф. Павленчик [12], Л.М. Чорнобай [14]. У праці С.В. Сокальського [13] розроблено модель організаційного та структурного функціонування сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, яка передбачає отримання коштів виробниками безпосередньо від замовника (клієнта) й усунення посередників, що зумовить збільшення прибутків і зниження гуртових цін реалізації продукції. С.М. Григор'єв [4] акцентує увагу на тому, що власники особистих селянських господарств виробляють доволі якісну сільськогосподарську продукцію, але через невміння використовувати маркетинговий інструментарій і внаслідок обмеженості доступу до якісної маркетингової інформації вони не здатні реалізувати її на ринку. Саме через кооперативи дрібні сільськогосподарські товаровиробники можуть покращити своє становище на ринку: отримати прямий доступ до споживачів та переробників, знайти прибуткові канали збуту продукції; отримати необхідні матеріально-технічні ресурси за прийнятними цінами [7].

Невирішені частини проблеми. Посилення конкуренції між власниками особистих селянських господарств та фермерськими господарствами, обмежені можливості розширення земельних площ, значного нарощування обсягів виробництва та формування великих партій товару власниками особистих селянських господарств робить логічним процес об'єднання дрібних товаровиробників у маркетингові кооперативи. Утім існує ряд чинників, які негативно впливають на формування системи маркетингу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зокрема: відсутність маркетингової орієнтації кооперативів, недостатнє матеріальне й інформаційне забезпечення, нерозвиненість маркетингової інфраструктури аграрного ринку тощо. Тому гостро постає питання розвитку діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на ринкових принципах.

Метою дослідження є визначення проблем і перспектив розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Основні результати дослідження. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цю-

го кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їх економічних інтересів [1]. На відміну від законодавчого визначення, В.А. Єфанов у дефініції сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу вказує на статус юридичної особи, наголошує на добровільності об'єднання фізичних та/або юридичних осіб (сільськогосподарських товаровиробників), можливості здійснення підприємницької діяльності, умові обов'язкової участі членів кооперативу в господарській діяльності [5].

Основними функціями сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є [10]:

- збільшення ефективності унаслідок концентрації капіталу і спеціалізації виробництва на конкретних видах діяльності, що виходять за межі сфери функціонування окремих товаровиробників;
- отримання прибутку від споріднених сільськогосподарському виробництву видів діяльності з більшою часткою доданої вартості у кінцевому продукті – заготівля, переробка, зберігання, пакування, транспортування та реалізація продукції;
- запровадження маркетингового принципу ціноутворення шляхом зменшення в ціні аграрної продукції проміжних ланок, що контролюються іншими суб'єктами аграрного бізнесу;
- розвиток конкурентного середовища на аграрному ринку, стабілізація і гарантування ринків збуту сільськогосподарської продукції та каналів постачання, пошук нових споживачів і постачальників;
- надання професійних маркетингових послуг членам кооперативу з одночасною економією трансакційних витрат при взаємодії з контрагентами аграрного ринку та зменшення ризиків у сфері агробізнесу;
- створення у сільській місцевості нових робочих місць, професійно-освітня, консультативна, науково-практична діяльність та задоволення потреб селян у фінансових, технологічних, соціально-культурних і побутових послугах.

Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [1] обслуговуючі кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі та інші. Н.Ф. Павленчик до обслуговуючих також відносить кооперативи виробничого обслуговування, будівельні, кредитні [12]. Утім важко погодитися з тим, що кредитні кооперативи є видом обслуговуючих, оскільки загальноприйнятим є виділення 3 самостійних форм кооперації: споживча, сільськогосподарська і кредитна. Важливими функціями обслуговуючої кооперації є сервісна і маркетингова [11]. До сфери діяльності сервісних кооперативів слід віднести: транспортні, меліоративні, ремонтні послуги, послуги з ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, бухгалтерського обліку і аудиту, науково-консультаційного обслуговування тощо. Маркетингові кооперативи є видом заготівельно-збутових кооперативів, вони здійснюють пошук оптимальних каналів реалізації продукції, займаються мінімізацією витрат на придбання ресурсів для її виробництва, здійснюють інформаційне забезпечення членів кооперативу про стан ринків сільськогосподарської продукції та ринків факторів виробництва. При кооперативах можуть створюватися маркетингово-розрахункові центри, які планують розви-

ток виробництва, визначають напрями реалізації продукції, суб'єктів матеріально-технічного, фінансово-кредитного забезпечення, ціноутворення, контролю, управління соціальною інфраструктурою тощо [2].

Залежно від кількості послуг, які надають обслуговуючі кооперативи, виділяють багатофункціональні та спеціалізовані. Створення сільськогосподарськими товаровиробниками багатофункціональних обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій дозволяє сформувати завершений вертикальний маркетинговий ланцюг (постачання – виробництво – переробка – реалізація) [14]. Це дозволяє звільнити сільськогосподарські підприємства від невласних для них функцій і зосередити всю увагу на основній діяльності.

Територіальний багатофункціональний обслуговуючий кооператив – це об'єднання, що поєднує в собі систему державного управління з кооперуванням всіх суб'єктів економічної діяльності на території сільської громади.

Спеціалізований сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – це колективне об'єднання сільськогосподарських виробників будь-якого рівня, що надає їм спеціалізовані послуги одного виду.

Система маркетингу у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах має певні особливості, які полягають: у формуванні товарної політики шляхом реалізації продукції під однією товарною маркою; у специфічній системі ціноутворення, яка дозволяє діяти на неприбутковій основі; у здійсненні ефективної політики розподілу та просування, що сприяють оптимальному підвищенню ринкової цінності продукції членів і можливості застосування колективної реклами та пропаганди; у здійсненні маркетингових функцій (аналітичних, логістичних та управлінських) і слугують основою для розробки та реалізації маркетингової стратегії [9].

Сільськогосподарський маркетинговий кооператив – особлива організаційна структура, відмінна від інших інтеграційних утворень, яка ґрунтується на концепції «виробництво починається із маркетингу» і дозволяє зміцнювати конкурентні позиції порівняно з іншими комерційними посередниками [8]. Маркетинговими каналами руху продукції до споживача є: товарні біржі, районні і міжрайонні агроторгові дома, гуртові плодоовочеві ринки, гуртово-продовольчі ринки, власні торгові мережі, ярмарки та електронні магазини. Гострою є проблема підвищення якості їх функціонування, оскільки реально працює менше половини агроторгових домів, обслуговуючих кооперативів, заготівельних пунктів, а обсяги продажу продукції через зазначені об'єкти ринкової інфраструктури незначні. Продовольчі ринки здебільшого працюють як базари, а не як організовані гуртово-роздрібні торговельні структури, їх матеріально-технічна база слабка, бракує холодильної, рефрижераторної техніки, складських приміщень, інформаційних та комунікаційних систем.

Показовим є приклад Полтавської області, де за результатами обговорення стратегічної ініціативи «Рідне село» та опитування голів сільських/селищних рад найбільш пріоритетним напрямком діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів визначено молочарський. У Полтавській області зареєстровано 38 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК), з яких 19 – молочарські. Фактично діє 19 СОК (лише половина), у т.ч. 9 молочарських, з них в Семенівському районі – 4, Решетилівському – 2 і по одному

в Козельщинському, Новосанжарському та Чорнухинському. У цих СОК налічується понад 900 членів кооперативів (понад 1000 корів). У 2013 р. створено 2 нових СОК (у Новосанжарському та Решетилівському районах).

Одним із найкращих молочарських СОК є «Молочник-Сушки» (с. Сушки Козельщинського району Полтавської обл.), який створено 15.09.2011 за підтримки Міжнародної благодійної організації «Добробут громад» («Хайфер Проджект Інтернешнл») і компанії «Данон Україна» в рамках проекту «Розвиток молочних кооперативів в Україні». У рамках того ж проекту було надалі створено 2 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи із заготівлі молока «Молочник-Лівенське» (с. Лівенське Новосанжарського району) та «Молочний Світанок» (с. Сухорабівка Решетилівського району).

Станом на 01.09.2013 у Полтавській області існує 2159 особистих селянських господарств, у т.ч. з кількістю поголів'я від 3 до 5 корів – 2003 господарств (92,82% їх загальної чисельності), від 6 до 10 корів – 132 господарства (6,12%), від 11 до 15 корів – 23 господарства (1,07%). На них приходиться 66,5 тис. гол., що становить близько половини загальної кількості корів області. У рамках третьої фази проекту «Розвиток молочних кооперативів в Україні», який впроваджується в 5 областях України і триватиме з серпня 2013 р. по липень 2016 р., планується створення сталої та конкурентоспроможної системи постачання молока власниками особистих селянських господарств, об'єднаними в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, а також перетворення перспективних домогосподарств на міні-ферми сімейного типу. На території області ТОВ «Полтавська обласна сільськогосподарська дорадча служба» проводить навчальні семінари та надає індивідуальні дорадчі послуги для голів сільських рад, сільського населення, членів фермерських та особистих селянських господарств з питань організації та функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Перспективними маркетинговими каналами збуту сільськогосподарської продукції є ф'ючерсна торгівля на товарних біржах, розвиток кооперативних гуртових ринків аукціонного типу [6]. Останні виконують такі функції: перетворення власників особистих селянських господарств у реальних суб'єктів аграрного ринку; надання товаровиробникам необхідних умов для реалізації сільськогосподарської продукції, що була вирощена в їх господарствах; створення умов для проведення сертифікації товарів, які надходять на споживчий ринок; упорядкування системи доведення товарів до споживачів; створення конкурентного середовища не тільки з боку товаровиробників, але й з боку покупців; прискорення процесів обігу товарів, взаєморозрахунків і платежів між суб'єктами аграрного ринку.

Висновки:

1. У статті систематизовано ознаки класифікації сільських обслуговуючих кооперативів: за видами – переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, виробничого обслуговування, будівельні, сервісні; за спеціалізацією – багатофункціональні та спеціалізовані.

2. Діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів має синергетичне значення, стимулюючи переорієнтацію аграрного виробництва на ринкові засади. Потреби адаптації сільськогосподарських обслуговуючих

кооперативів до ринку посилюють маркетингову складову їх діяльності, що виявляється у створенні у кооперативах маркетингово-розрахункових центрів, а також у виникненні сільськогосподарських маркетингових кооперативів на базі заготівельно-збутових.

3. Критична оцінка стану розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Полтавської області і ходу реалізації державної програми розвитку молочних кооперативів дозволила дійти висновку про високу ефективність функціонування такої кооперативної форми як територіальний багатofункціональний обслуговуючий кооператив.

Метою подальших досліджень є визначення особливостей інтеграційних процесів в сільськогосподарській кооперації.

1. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 №469/97-ВР // zakon.rada.gov.ua.

2. *Величко І.М.* Розвиток кооперативних форм господарювання в аграрній сфері економіки: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2006. – 20 с.

3. *Волик А.М.* Розвиток сільськогосподарської кооперації в країнах Західної Європи (результати та можливості застосування в агропромисловому виробництві України): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Ін-т аграр. економіки УААН. – К., 2000. – 21 с.

4. *Григор'єв С.М.* Ефективність використання ресурсного потенціалу особистих селянських господарств в регіоні: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Д., 2006. – 20 с.

5. *Єфанов В.А.* Організаційний розвиток обслуговуючих кооперативів в інфраструктурі аграрного ринку: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Сум. нац. аграр. ун-т. – Суми, 2009. – 20 с.

6. *Климюк Л.М.* Формування та функціонування інфраструктури аграрного ринку: регіональний аспект: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Держ. агрокол. ун-т. – Житомир, 2003. – 20 с.

7. *Комліченко О.О.* Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування особистих господарств населення: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2003. – 19 с.

8. *Легеза Д.Г.* Ефективність виробництва плодово-ягідної продукції у Південному степу України: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. – К., 2005. – 21 с.

9. *Макушок О.В.* Формування системи маркетингу у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. – К., 2006. – 20 с.

10. *Могильний О.М.* Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва у трансформаційний період: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / Ін-т аграр. економіки УААН. – К., 2003. – 38 с.

11. *Муковіз В.С.* Розвиток маркетингових кооперативів в овочівництві: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. – К., 2006. – 21 с.

12. *Павленчик Н.Ф.* Кооперація в агробізнесі Львівської області: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Держ. агрокол. ун-т. – Житомир, 2003. – 20 с.

13. *Сокальський С.В.* Підвищення економічної ефективності виробництва картоплі в регіоні: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Житомир. нац. агрокол. ун-т. – Житомир, 2011. – 20 с.

14. *Чорнобай Л.М.* Інфраструктурне забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Житомир. нац. агрокол. ун-т. – Житомир, 2011. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014.